

**ახალი მასალა ნიკოლოზ ბარათაშვილის
პირადი წერილების ფიგურანტების შესასწავლად**

**New Material for Studies of Figurants
of Personal Letters by Nikoloz Baratashvili**

მაია ცერცვაძე

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Maia Tsertsvadze

Georgian Technical University
Georgia, Tbilisi

ABSTRACT

›Memoirs of 60 Years› of Ivane Tsitsishvili, a famous researcher, bibliographer, and ethnographer (1881-1945) was published as a book in 2018. It is kept in the form of five manuscript notebooks at the Giorgi Leonidze State Museum of Georgian Literature. The book was published by Tsitsishvili›s descendant, Mrs. Natela Estate, Tsitsishvili.

These memories are mainly family chronicles. His acquaintance assures us that we are dealing with a highly attentive historical source. It provides abundant and interesting materials about the famous Tsitsishvili family of Kartli and its worthy representatives. The memoirs are also dedicated to other Kartli dignitaries close to the Tsitsishvilis (Eristavi, Baratashvilis, Machabelis), historical figures, who left their mark on the public life of Georgia in the XIX-XX centuries.

Among these personalities are those who belonged to Nikoloz Baratashvili›s circle of acquaintances and mentioned in the personal letters of the romantic poet. We should note that the information provided by the memoirist about them is unknown to researchers, has not yet been reflected in recent studies on Nikoloz Baratashvili›s epistolary legacy, and is a new material for exploring the poet›s acquaintances and contemporary society.

People mentioned in the poet›s letters actively participated in the public and political life of the country and historical events such as the conspiracy of 1832, the war of the Russian Empire against the Caucasus Mountains, the creation of Georgian militias and battles, the Guria uprising of 1841, so on. The significance of each newly discovered source and the presented research will become even more prominent for both Georgian literary criticism and historical science.

The mentioned memoirs contain information about Nikoloz Baratashvili's close relatives and lovers. This time we will focus on the stories and episodes described in the Memoirs that concern the families of the poet's sisters Sophia and Barbara. At the same time, these persons are the figures of Nikoloz Baratashvili's many important personal letters, and the research thus conducted is a continuation of the study of the poet's epistolary heritage.

საკვანძო სიტყვები: ნიკოლოზ ბარათაშვილი, პირადი წერილები, ფიგურანტები, ოჯახი, ნათესავეები, სოფიო ბარათაშვილი, ბარბარე ბარათაშვილი

Keywords: Nikoloz Baratashvili, personal letters, participants, family, relatives, Sophio Baratashvili, Barbara Baratashvili

მიუხედავად მკვლევართა მიერ ჩატარებული დიდძალი სამუშაოსი, რომელიც უკანასკნელ ხანს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპისტოლური მემკვიდრეობისა და სანაცნობო წრის შესწავლას მიეძღვნა, ბევრი რამ ამ მიმართულებით კიდევ არის საკვლევი და დასადგენ-დასაზუსტებელი. სამუშაოს ერთგვარად ართულებს იმ ეპოქისა და საზოგადოების შესახებ არსებული წყაროებისა და მასალის სიმწირე, რომელშიც მოუხდა ცხოვრება-მოღვაწეობა პოეტს.

გამოჩენილი მეცნიერი და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებისა და საზოგადოებრივი აზრის მკვლევარი მაქსიმე ბერძნიშვილი თავის ნარკვევში „ქართული საზოგადოებრიობა 1833-1844 წლებში“, რომელიც წამმღვარებული აქვს მის ცნობილ ორტომეულს, მართებულად აღნიშნავს:

„მეტად ძნელია წარსული საუკუნის (იგულისხმება XIX საუკუნე - მ. ც.) პირველი ნახევრის, კერძოდ ჩვენთვის საინტერესო დროის, ქართველი საზოგადოების ცხოვრების ისტორიის დაწერა. ამ ხანებში სრულიად არ გაგვაჩნდა პრესა, რომ შეგვძლებოდა მაშინდელი ქართველობის ნამდვილი სახის დანახვა. ამ დროითგან არ მოგვეპოვება აგრეთვე არც დღიურები, არც მემუარები, არც სხვა რაიმე ნაწერები, რომ მკვლევარს საიმედო მასალა ჰქონდეს და საზოგადო ცხოვრების სრული შეცნობა გაადვილებოდა. ამგვარი რამის წერას მაშინ ყველა ერიდებოდა, დღიური ინტერესით ცხოვრობდა და საქვეყნო აზრების აღმვრისას მხოლოდ ჩიოდა, ისიც მახლობელთა წრეში... (...) და ეს მცირედი, თანაც მწირი მასალაც, ან გამოუქვეყნებელია ან თუ ცნობილია, საჭიროებს კრიტიკულ შესწავლას, მრავალრიგად გამოწველილვას, რომ გამოსადეგი იქნეს საისტორიო წყაროდ“ (ბერძნიშვილი 1980: 5).

ზემოთქმულის გათვალისწინებით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ყოველ ახლად გამოვლენილ საისტორიო თუ ლიტერატურულ

წყაროს, იქნება ეს მემუარული, ეპისტოლური, სამოგზაურო თუ სხვა ჟანრის ახალი გამოცემა თუ საარქივო მასალა, რომელიც შემოდის სამეცნიერო მიმოქცევაში.

ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა 2018 წელს წიგნად გამოცემული ცნობილი მკვლევრის, ბიბლიოგრაფისა და ეთნოგრაფის ივანე ციციშვილის (1881-1945) „მოგონებები „60 წლის მანძილზე“, რომელიც გიორგი ლეონიძის სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმში ხუთი ხელნაწერი რეეულის სახით არის დაცული. წიგნი გამოსაცემად მოამზადა ციციშვილთა შთამომავალმა, ქალბატონმა ნათელა ესტატეს ასულმა ციციშვილმა.

აღნიშნული მოგონებები წარმოადგენს ციციშვილების საოჯახო ქრონიკას და იგი უხვ და საინტერესო მასალას გვაწვდის ქართლის ცნობილ ციციშვილთა და სხვა საგვარეულოთა იმ წარმომადგენლების შესახებ, რომელთაც თავიანთი კვალი დააჩნიეს XIX-XX საუკუნეების საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებას.

ამ პიროვნებათა შორის არიან ისინიც, რომლებიც ნიკოლოზ ბარათაშვილის სანაცნობო წრეს ეკუთვნოდნენ და რომლებიც რომანტიკოსი პოეტის პირად წერილებში იხსენიებიან.

ამჯერად ყურადღებას შევაჩერებთ პოეტის დების - სოფიოსა (1841-1916) და ბარბარეს (1826-1919) ოჯახებზე. სოფიო და ბარბარე ბარათაშვილების შესახებ დაწვრილებით ვსაუბრობთ ნ. ბარათაშვილის პირადი წერილების ბოლო კომენტირებულ გამოცემაში (ბარათაშვილი 2015: 141-144) და ახლახან გამოცემულ წიგნში (ცერცვაძე 2019: 22-25). იმის გამო, რომ ივ. ციციშვილის განსახილავ მემუარებში ამ პირთა შესახებ გადმოცემული ახალი ცნობების შესწავლა გარკვეულ დროს მოითხოვდა, იგი ვერ აისახა 2019 წელს გამოცემულ ჩვენს ზემოთ მოხსენიებულ ნაშრომში. ამ საკითხს ეძღვნება სწორედ წარმოდგენილი სტატია.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის უმცროსი და სოფიო, რომელსაც პოეტი ძმა სიყვარულით საალერსო სახელს „აპლიპუტილას“ ეძახდა, თანამედროვეთა გადმოცემით, ძალიან ჰგავდა მას. იგი იხსენიება გრიგოლ ორბელიანთან გაგზავნილ 1843 წლის 21 აგვისტოს წერილში.

სოფიო ბარათაშვილი 1878 წლის 17 თებერვალს ცოლად გაჰყვა სოფელ ქვიშხეთში მცხოვრებ თავადს, გენერალ ვასილ ალექსანდრეს ძე სუმბათაშვილს (1843-1905). გენეალოგ ი. ჩიქოვანის კვლევების მიხედვით, სოფიო ბარათაშვილთან ქორწინებამდე ვასილ სუმბათაშვილს ჰყავდა ორი მეუღლე: 1. სოფიო, თავად ივანე ციციშვილის ასული (1843-დაახ.1872), ქორწინების თარიღი 13.11.1866 და 2. ეკატერინე ივანეს ასული, N (ჩიქოვანი 2019: 66).

ივანე ციციშვილის გადმოცემით, მამიდამისი კატო - ეკატერინე გიორგის ასული ციციშვილი (1838-?) იყო ვასილ სუმბათაშვილის მეუღლე, სოფიო ბარათაშვილს კი ის მის მეორე ცოლად მოიხსენიებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ კიდევ ერთი მემუარისტის, გიორგი ბეჟანის ძე ტატიშვილის

(1870-1955) უსათაურო მოგონებაში სოფიო ბარათაშვილზე ვკითხულობთ: „სუმბათაშვილის ოჯახში მას დახვდა გერი - ნიკოლოზი, რომელიც ჰყავდა ვასილს პირველი ცოლისაგან, ციციშვილის ქალისაგან“ (ჯოლოგუა 2001: 3-7). თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ივანე ციციშვილის ცნობით ნიკოლოზი (კოლა) ვასილ სუმბათაშვილისა და ეკატერინე ციციშვილის შვილია და მისი დაბადების თარიღია 01.09.1868 (ჩიქოვანი 2019: 67), რაც მეტად ახლოსაა ვასილ სუმბათაშვილის წინარე ქორწინების თარიღთან 13.11.1866, რომელსაც ასევე ი. ჩიქოვანი აღნიშნავს (იხ. ზემოთ), ვფიქრობთ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ვასილ სუმბათაშვილი სოფიო ბარათაშვილთან შეუღლებამდე მხოლოდ ერთხელ იყო დაქორწინებული და რომ ი. ჩიქოვანის კვლევებში აღნიშნული მისი პირველი და მეორე „მეუღლეები“ ერთი და იგივე პირია - ეკატერინე (კატო) გიორგის ასული ციციშვილი (1838-?).

ივანე ციციშვილი იხსენებს მამიდამისთან სტუმრობას ქვიშხეთში და გვაწვდის ცნობებს ვასილ სუმბათაშვილის სახლის, ოჯახისა და ხასიათის შესახებ. თვალი მივადევნოთ მოგონების ტექსტს (მოყვანილია რედაქციული ჩარევის გარეშე - სტილის, ორთოგრაფიისა და პუნქტუაციის შეუცვლელად):

„მამიჩემის დასაფლავებას, სხვათა შორის ჩვენი სიძე (მამიდა კატოს ქმარი) ვასო სუმბათაშვილიც (ხაზგასმა ციტატებში ყველგან მემუარისტისაა - მ. ც.) დაესწრო. ამან დედაჩემს ჩემი თავი გამოსთხოვა: „წავიყვან ამ ზაფხულს ჩემთან ქვიშხეთში, თორემ აქ, მალარიამ კიდევ არ დასცადოსო“. დედამაც გამატანა.

ვასო სუმბათაშვილი ზემო მხრის დიდი და გაკეთებული მემამულე იყო. მშვენიერი დიდკაცური სახლის ფართე აივანი ზევიდან დაჰყურებდა ქვიშხეთ-ხაშურის მინდვრებს. ეს სუმბათაიანი, ქვემო ქართლის მემამულენი აქ სააბაშიოში ჩასიძებულან. ვასოს მამა ალექსანდრე გლეხებმა ამოხოცეს დედაბუდიან. გადარჩნენ, შემთხვევით, მხოლოდ ვასო დამისიძმა, შემდეგში „ღალატის“ ცნობილი ავტორი. ვასოს პირველ ცოლისაგან, მამიდაჩემ კატოსაგან ერთი ვაჟი ჰყავდა - კოლა, მაშინ ახლად დაქორწინებული“ (ციციშვილი 2018: 41).

მოგონების წარმოდგენილ ფრაგმენტში უზუსტობაა - მემუარისტი ცდება, როცა ვასილ სუმბათაშვილის ძმად იხსენიებს პიესა „ღალატის“ ავტორს. ცნობილი მსახიობი და დრამატურგი ალექსანდრე სუმბათაშვილი-იუჟინი (1857-1927) არის ვასილ სუმბათაშვილის არა ძმა, არამედ ძმისშვილი - ვასილის ძმის ივანეს (1833 -?) ვაჟი (დუმინი... 1996: 202). რაც შეეხება ვასილისა და ივანეს მშობლებს, ესენი არიან: მამა - შტაბს-კაპიტანი ალექსანდრე ივანეს ძე სუმბათაშვილი (1801-1847) და დედა - სოფიო გიორგის ასული ბაგრატიონ-მუხრანელი (1809-1847), გიორგი სიმონის ძე ბაგრატიონ-მუხრანელისა (1867-1827) და ეკატერინე ივანეს ასულ აბაშიძის ასული (დუმინი... 1998: 59). როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, ალექსანდრე სუმბათაშვილი, მისი მეუღლე და ორ შვილი -

გიორგი (გრიგოლი) (დაბ. 1827) და ნიკოლოზი (დაბ. 1841) საკუთარ სახლში მათივე გლეხებმა მხეცურად მოკლეს 1847 წლის 27 სექტემბერს (დუმინი... 1996: 202) (ჩიქოვანი 2019: 64-66).

ივანე ციციშვილი ასე აგვიღწერს ვასილ სუმბათაშვილს, მის ხასიათსა და ჩვევებს:

„თვით ვასო გულკეთილი კაცი იყო. ამასთან ჰორიზონტში აღუდგალი და დიდკაცურად გოროზი. თავის მეზობელ აზნაურებს: ყიფიანებს, ციმაკურიძეებს, ნემსაძეებს დაცინვით უყურებდა. მხრებზე ყურთ-მაჯებ შეყრილი ესეც მთელი დღე აივანზე იჯდა და ვეება, ცერის სისხო, პაპიროსს აბოლებდა, ან ნარდს თამაშობდა, ან დურბინდით არემარესა და ძირს მოაგარეკედ გასცქეროდა“ (ციციშვილი 2018: 41).

ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა ის ინფორმაცია, რომელიც სოფიო ბარათაშვილს შეეხება - ესაა ცნობები მისი გარეგნობის, ჩაცმულობის, ხასიათის თვისებებისა და შვილების შესახებ:

„მეორე ცოლად (იგულისხმება ვასილ სუმბათაშვილი - მ. ც.), ჩვენი უკვდავი პოეტის, ნიკო ბარათაშვილის უმცროსი და სოფიო ყავდა. ჩემსობას (1897 წ.) სოფიო ორმოცდათექვსმეტი წლისა იქნებოდა მარა ძალიან ახალგაზდად გამოიყურებოდა. დილიდანვე ფერ-უმარილ წასმული, კორსეტ მოჭერილი და ფარჩის კაბაში გამოწყობილი, ტახტზე უძრავად მჯდომარე, ბრძანებლობდა ან საუბრობდა. თუმცა ლამაზი არ იყო, მარა იერი დიდკაცური ქონდა. სახის ტიპი ჩინურ-მონგოლური, თვალები ვიწრო და ირიბად ზევით გაწეული.

პოეტის პორტრეტი ქართულ ყაბაში ამ სოფიოს მიხედვით არის დახატული. თუმცა ბოროტი არ ყოფილა, მარა კაპასი ძრიელ, ასე რომ მისი ყველას ერიდებოდა. მეორე ცოლთან ვასოს ორი შვილი ყავდა: გიორგი, ჩემი ხნის კადეტი და კატო“ (ციციშვილი 2018: 41). იგულისხმებიან სოფიო ბარათაშვილის სრულწლოვანებას მიღწეული შვილები გიორგი (1882-დაახ.1916) და ეკატერინე (1887-დაახ. 1916) (ჩიქოვანი 2019: 67).

მოგონებების ფურცლებიდან ირკვევა, რომ სუმბათაშვილები კარჩაკეტილი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ და ურთიერთობა მხოლოდ სოფიოს დისწულ გიორგისთან ჰქონდათ:

„სუმბათაშვილი მეზობლებს თავს არ უყადრებდნენ. ერთადერთი ოჯახი ვისთანაც ესენი, დროგამოშვებით, დადიოდნენ, ეს იყო კნ. სოფიოს დისწული გიორგი დიმიტრის ძე ვეზირიშვილი, ოსიაურის დიდი და შეძლებული მემამულე. ამ დღეს შეიბმოდა ფაეტონი. კოფოზე კუჩერთან შეიარაღებულ ფარეშს დასვამდნენ და უკანაც შეიარაღებული მოურავი და და მცაგები ახლდნენ. იმ დიდ ტრაგედიის შემდეგ ვასოს მშობლებს რომ დაატყდა (იხ. ზემოთ - მ. ც.), იგი ძრიელ უნდობლად იქცეოდა და შეუიარაღებელი არსად დადიოდა. კარდმის ეზო ავი ძაღლებით სავსე, მუდამ დაკეტილი ქონდა და ორი სამი შეიარაღებული მცავი გამოუღეველი ყავდა“ (ციციშვილი 2018: 42).

ციტატაში ნახსენები გიორგი დიმიტრის ძე ვეზირიშვილი (1864-1918) არის ვაჟი ნიკოლოზ ბარათაშვილის დის - ბარბარე მელიტონის ასულ ბარათაშვილისა, რომელიც 1856 წელს ცოლად გაჰყვა ოსიურელ თავადს, პოლკოვნიკს, შემდგომში გენერალ-მაიორს დიმიტრი გიორგის ძე ვეზირიშვილს (1825-1898).

სამეცნიერო მიმოქცევაში ახლახან შემოსული წიგნის - ივანე ციციშვილის მოგონებათა ციტირებული ფრაგმენტებისა და მათი კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე, რასაც წარმოდგენილ სტატიაში შევეცადეთ, ახალი შტრიხები შეემატა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ახლო ნათესავების (დის, სიძის, დისშვილის...) პორტრეტებს და გამდიდრდა ჩვენი ცოდნა პოეტის გარემოცვისა და ამავდროულად მისი პირადი წერილების ფიგურანტების ირგვლივ.

დამოწმებული ლიტერატურა და წყაროები

ბარათაშვილი 2015: ბარათაშვილი ნ., პირადი წერილები. გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარები, შენიშვნები, საძიებლები და გენეალოგიური ტაბულები დაურთო მათა ცერცვაძემ. თბილისი, 2015.

ბერძნიშვილი 1980: ბერძნიშვილი მ., მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, წიგნი I. თბილისი, 1980.

დუმინი.. 1996: Думин С., Гребельский П., Катин-Ярцев Ю., Чиковани Ю., Шумков А., Дворянские роды Российской империи, Т. III, Князья, Москва, 1996.

დუმინი.. 1998: Думин С., Гребельский П., Катин-Ярцев Ю., Чиковани Ю., Шумков А., Дворянские роды Российской империи, Т.IV, Князья, Москва, 1998.

ჩიქოვანი... 2019: ჩიქოვანი ი., ფალავანდიშვილი, რატიშვილი, სუმბათაშვილი, სოლოღაშვილი, 2019.

http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/288836/1/Falavandishvili_Ratishvili_Sumbatashvili_Sologashvili.pdf. (20.12.2019).

ცერცვაძე 2019: ცერცვაძე მ., XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს საზოგადოებრივი გარემო ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპისტოლური მემკვიდრეობის მიხედვით. თბილისი, 2019.

ციციშვილი 2018: ციციშვილი ივ., მოგონებები „60 წლის მანძილზე“, მოგონებები გამოსაცემად მოამზადა ნათელა ციციშვილმა. თბილისი, 2018.

ჯოლოგუა 2001: ჯოლოგუა თ., რამდენიმე ახალი ცნობა ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბიოგრაფიისათვის. ჟურნალი „არილი“, №11, 2001.